

פירות בקדושת שביעית ברשתות השיווק

- הקדמה
- א. איסור סחורה בפירות שביעית
 - ב. אוצר בית דין כפתרון לאיסור הסחורה
 - ג. כיצד ניתן לצמצם את ההערמה שיש בפתרון אוצר בית דין בימינו?
 - ד. הסכם אוצר בית דין
 - ה. עדיפות הערמת אוצר בית דין על הערמת היתר המכירה
 - ו. מחירי שוק
 - ז. פירות שביעית למי שלא ישמרו קדושת שביעית
 - ח. מסירת פירות שביעית לנכרים
- סיכום

הקדמה

כמו בכל שנת שמיטה, גם השנה התעורר ויכוח בין פוסקי הלכה האם יש אפשרות לשווק פירות שביעית ברשתות השיווק, או שהדבר אסור מכיוון שיש בכך מסחר אסור בפירות שביעית, איסור מסירת פירות שביעית לחשוד על השביעית, איסור מסירת פירות שביעית ללא יהודים, גרימת הפסד פירות שביעית, איסור לפני עיוור לא תתן מכשול, ועוד. בפועל אוצרות בית דין רבים משווקים את הפירות בקדושת שביעית שברשותם באמצעות רשתות שיווק כשהם סומכים על פוסקים מובהקים שהתירו את הדבר בתנאים מסוימים, למרות שגם הם אינם מתכחשים לעובדה שפוסקים אחרים מחמירים בכך.

לדעתי לא ראוי לקרוא לאיסור זה 'החמרה', מכיון שהחמרה זו גורמת לכך שחקלאים רבים נמנעים מלקיים שמיטה כהלכתה וכמאמרה, ומוכרים את קרקעותיהם לנוכרים באמצעות היתר המכירה כדי להפקיע את קדושת הפירות ולאפשר את מכירתם כרגיל ברשתות השיווק. כמן כן, החמרה זו פוגעת בקידום שמירת השמיטה בארץ; כאשר בעז"ה יתרבו שומרי השביעית, האפשרות שכל הפירות הקדושים בקדושת שביעית יחולקו אך ורק בתחנות חלוקהאינה מעשית¹. נדון אם כן בכל החששות האלו, ונבדוק אם יש להם פתרון.

1 גם אם הדבר היה אפשרי אני מסופק אם יש בכך הידור, כאשר הדבר בא על חשבון פרנסתם של בעלי חנויות שפתיחת תחנות חלוקה כאלו מקפחת את פרנסתם.

א. איסור סחורה בפירות שביעית

המשנה במסכת סנהדרין (כד, ב) מונה את סוחרי השביעית בין הפסולים לעדות, בדומה למלווים בריבית, משחקים בקוביה ומפריחי יונים, ומכאן שהיא רואה בכך איסור חמור. הרמב"ם בפירוש המשנה מסביר שסוחרי שביעית פסולים מכיוון שהם לוקחים רכוש שאינו שלהם לסחור בו. ובהלכות שמיטה ויובל בריש פרק ו' הוא כותב: "אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית וילקח בהן מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו כשהיה". ועוד הוסיף שם: "כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין כדי שלא יהיה כסחור פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה להודיע שהוא הפקר, ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר".

השאלה היא מהי הגדרת סחורה, והאם כל סחורה אסורה? במסכת סוכה (לט, א) מבאר רש"י את איסור מסירת דמי שביעית לעם הארץ "דהתורה אמרה 'לאכלה' ולא לסחורה, שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית הן ודמיהן ולא שיעשה בהם סחורתו להצניע לאחר שביעית ולהעשיר, ועמי הארץ חשודין על כך, לפיכך אין מוסרין להם דמים ליקח מהם כלום בדמים, דקעבר אלפני עור לא תתן מכשול". יש כאן חידוש מרחיק לכת, שיסוד איסור סחורה הוא החיוב לאכול את הפירות או את דמיהן במהלך השביעית, ומכאן שאליבא דרש"י כאן אם מוכרים פירות שביעית אפילו במחיר גבוה, אך קונים בתמורה אוכל ואוכלים אותו בשנה השביעית - אין בכך איסור, וזה כלול ב'לאוכלה'. לפי זה כל איסור סחורה יסודו בכך שבתמורה שמקבלים עבור מכירת פירות שביעית משתמשים לחסכון ולהשקעה לעתיד, וזה מה שאסור.

התוספות במסכת פסחים (נב, ב ד"ה רב ספרא) לא מגדירים מהי סחורה, אך מחדשים שיש סחורה אסורה ויש סחורה המותרת בשביעית. בחכמת אדם (שערי צדק שער מצות הארץ פרק יח) כתב שסחורה אסורה היא כשקונה בזול על מנת למכור ביוקר, או כשלוקט בשדה על מנת למכור. לעומת זאת אם לקט על מנת לאכול, או שקנה לעצמו פירות שביעית, אין איסור למכור אותם לאחרים, ומסתבר שאין איסור גם אם מוסיף על המחיר שהפירות עלו לו גם את שכר טרחתו. ויתכן שמותר אפילו ללקט בשדה גם לשם אחרים, אך לא למכור בעצמו אלא שמישהו אחר הוא זה שימכור. ויש שמתירים (כנראה בעקבות שיטת רש"י דלעיל) למכור לכתחילה פירות שביעית על מנת לקנות דברי אוכל לעצמו. ויש שמקלים עוד יותר מכך ואומרים שכשהוא מוכר בתוספת רווח צנוע אין זו סחורה האסורה בשביעית.² יתכן אם כן שלכך מכוונים התוספות כשהם אומרים שרב ספרא הוציא פירות שביעית לחו"ל

2 וראה בהרחבה בשבת הארץ ובתוספת שבת פרק ו' הלכה א. וראה שם שיש שהרחיקו לכת וסברו שאין איסור סחורה כלל, אלא יש רק איסור קצירה על מנת למכור את הפירות לאחרים.

לסחורה המותרת, דהיינו שהוא מכרם בחוץ לארץ כדי לקנות בכסף שקיבל דברי מאכל לעצמו, או שהוא מכר אותם תמורת טובת הנאה מועטת שיוכל להתפרנס ממנה בעת שהותו בחו"ל. אולם נראה שכאשר מוכרים פירות וירקות בקדושת שביעית בחנויות באופן קבוע כמו בכל השנים, כשכל המגמה היא להרוויח, יש להתייחס לכך כסחורה האסורה בשביעית³.

ב. אוצר בית דין כפתרון לאיסור הסחורה

כשהפירות משווקים במסגרת אוצר בית דין, כאשר החנות או סניף רשת השיווק המשווקים את הפירות בקדושת שביעית מונו כשליחי בית הדין ושכר טרחתם נקבע מראש - לא קיים איסור סחורה, כי התשלום אינו תמורה לפירות. כך נפתר גם איסור השקילה של הפירות - הפירות לא נשקלים בשביל לנקוב את מחירם אלא כדי לקבוע כמה דמי טרחה יש להעביר ל'פועלים', שהרי מי שקיבל כמות קטנה צריך להשתתף בהוצאות בית הדין ושלוחיו פחות ממני שקנה כמות גדולה. גם אין בעיה של התפסת קדושת שביעית במעות אותן משלמים עבור הפירות - כי מדובר על תשלום של שכר טירחה והשתתפות בהוצאות בית הדין, ולא על דמי הפירות שבהם יש קדושת שביעית. בית הדין דואג לבצע בשליחות הציבור בשדות המופקדים בשביעית את הפעולות המותרות על מנת שהמטע יניב פירות אכילים גם בשנת השמיטה, וכאשר הפירות מבשילים הוא קוטף אותם וממייין ואורז אותם ומשנע אותם לכל רחבי הארץ על מנת לחלקם לציבור. כדי לכסות את הוצאותיו הרבות הנובעות מטיפול זה במטע ובקטיף ובאריזה ובשיווק גובה בית הדין תשלום מהציבור הנהנה מהפירות⁴.

ג. כיצד ניתן לצמצם את ההערמה שיש בפתרון אוצר בית דין בימינו?

כדי שאוצר בית הדין יהיה אוצר בית דין אמיתי שאין בו משום הערמה, היה ראוי לכסות מידי חודש בחודשו את הוצאות שלוחי בית הדין מכספי הציבור, ולשלם להם את שכר עבודתם בסוף כל חודש בהתאם להסכם השכר שנקבע עמם, ובלי כל קשר לתמורה שתגבה בעת חלוקת הפירות. בפועל, מכיוון שברוב המקרים אין לבית הדין אמצעים כלכליים לשלם את הוצאות שלוחיו ואת שכרם⁵, התשלום מתעכב עד

3 אם כי עיין שם שיש שהתירו סחורה בהבלעה, כך שאם קונים את הירקות והפירות שבקדושת שביעית ביחד עם דברים אחרים הרי שניתן להבליע את התמורה העודפת היוצרת את הסחורה בדברים שאין בהם איסור סחורה, וכך ניתן לנהוג גם בקניה בחנות.

4 וראה בדרך אמונה פרק ו הלכה ב שכתב: "כשעושיין אוצר בי"ד אין לחוש לאיסור סחורה שהרי אין כאן סחורה, ולא לדמי שביעית שהדמים משלמים עבור הטירחא לא עבור הפירות. ולכן מותר בלי הקפה, ומותר לארוז ולמדוד, כי אין כאן מכירה".

5 היה ניתן לפתור בעיה זו לו הציבור היה מוכן לשאת בנטל עלות הטיפול בשדות ובמטעים הרבה לפני שהוא יזכה לקבל את הפירות, ובלי כל הבטחה שאמנם בסוף יהיו פירות הראויים לשיווק.

למועד שיווק הפירות וגביית ההוצאות מהציבור. יתירה מזו, גם במועד מאוחר זה בית הדין לא יכול להבטיח שהוא יוכל לשלם את כל התחייבויותיו, ולכן נוהגים כמעט כל בתי הדין להוסיף סעיף בהסכם עם שלוחיהם החקלאים שתשלום ההוצאות והשכר מותנה ביכולת בית הדין לגבות את כל התחייבויותיו מהציבור בעת חלוקת הפירות. תנאי זה הינו בעייתי ביותר, מכיוון שהיות שהחקלאים יודעים שתשלום שכרם וכיסוי הוצאותיהם מותנה ביכולת הגבייה מהציבור הם עושים ככל שביכולתם על מנת שלבית הדין אכן יהיו מספיק הכנסות, והם משתדלים להביא את הפירות לאיכות הגבוהה ביותר כדי שיוכלו לקבל עליהם את התמורה הגבוהה ביותר, וכמו כן יש לחקלאים אינטרס מובהק שביה"ד יחלק את הפירות במקומות בהם הוא יוכל לקבל את התמורה הגבוהה ביותר עבורם. אינטרסים אלו מהווים מכשול מפני תחושת החקלאי שבשנת השמיטה הוא שכיר של בית הדין, ולא בעל הבית על שדותיו ומטעיו.

בעיה נוספת היא שהחקלאי יטען, ובצדק, שכמו שמותנה עמו שאם בית הדין לא יצליח לגבות את הסכום המתאים מהציבור הוא יקבל פחות ממה שהובטח לו, הרי שבאותה מידה מגיע לו במקרה הפוך, בו בית הדין הצליח לגבות סכום גבוה מהמתוכנן מהציבור, לקבל יותר ממה שסוכם איתו. מצד שני ברור שאם נקבל טענה זו לא יהיה הבדל משמעותי בין קיום השמיטה באמצעות אוצר בית דין ובין מסחר רגיל בשאר השנים! הפתרון הוא שנוסף להוצאות הישירות ולשכר העבודה ולשכר עבור שימוש בכלים ובמחסנים ובמיכון שהחקלאי מעמיד לרשות שלוחי בית הדין, וכן להוצאות מימון שהחקלאי מקבל, יכלול ההסכם עם בית הדין גם תשלום פרמיה עבור ביטוח שבית הדין קונה ממנו במקרה שהוא לא יוכל לשלם את מלוא התחייבויותיו. התשלום על הפרמיה הזו יבוא לידי ביטוי מעשי רק כאשר תהיה אפשרות לגבות יותר מן ההוצאות ושכר הטירח, וכמובן שהיא מוגבלת לגובה הפרמיה, ובכל מקרה שבית הדין יגבה מעבר לכך - מוסכם בין הצדדים שיתרה זו תועבר לצרכי צדקה.

תנאי חשוב נוסף שימנע מסחר רגיל הוא שהחקלאי שליח בית הדין יתחייב לעמוד במחירי שוק רגילים לפירות מקבילים באיכותם לפירותיו, ולא להעלות מחירים בהתאם להיצע וביקוש תוך ניצול רצון הציבור להיות שותף במצוות שמירת השמיטה. למרות שמחמת הגבלות השמיטה ייתכן ונדרש מהחקלאי שליח בית הדין להשקיע עבודה רבה יותר במהלך הטיפול בגידולים מאשר בשנים רגילות, ולעומת זאת איכות הפירות עלולה להיות ירודה יותר משאר שנים, ובכל זאת על המחיר להיות מקביל לפירות דומים כנ"ל.

תנאים, הסכמים והגבלות אלו יכולים לצמצם במידה מסוימת את החשש שמערכת אוצר בית הדין תהפוך להערמה, שאין בינה ובין מסחר רגיל בשאר שנים ולא כלום. כדי להמחיש שאכן מדובר בהסכם רציני נצטט להלן סעיפים מרכזיים בהסכם עליו החתמנו חקלאים שהצטרפו לאוצר בית הדין בשמיטה שעברה ובשמיטה הנוכחית.

ד. הסכם אוצר בית דין

הסכם הצטרפות לאוצר בית דין

שנחתם בין בית הדין לענייני שמיטה (להלן ביה"ד) מצד אחד, ובין פלוני ופלוני בעלי המטעים (להלן שלוחי בית הדין) מצד שני.

הואיל ושלוחי בית הדין מבקשים לשמור את מצוות השמיטה בכל הנוגע לאיסורי מלאכה וחובת הפקר היבול, והואיל ובית הדין מעוניין לטפל במטעים וביבול המופקר לטובת הציבור כדי לזכותו בפירות בקדושת שביעית שנשמרו בהם הלכות השמיטה, הוסכם בין הצדדים כדלהלן:

1. ביה"ד ישכור את שלוחי בית הדין להיות שלוחיו לטיפול במטעים המפורטים בנספח א' ובשיווק פירותיהם לציבור.
2. שלוחי בית הדין יעשו במטע את כל הנחוץ למניעת הפסד המטע ויבולו ועל מנת לאפשר את שיווק התוצרת הגדלה בו לציבור, בהתאם להנחיות ההלכתיות שינתנו מטעם ביה"ד לגבי כל מלאכה וכמפורט בנספח ב' להסכם זה.
3. שלוחי בית הדין מקבלים על עצמם לבצע את המלאכות באופן שיורה להם בית הדין, ובכלל זה, הקדמת חלק מהמלאכות לפני היכנס שנת השמיטה, הימנעות מחלק מהמלאכות בשנת השמיטה, שינוי באופן עשיית המלאכות משנים רגילות ואף עשיית חלק מהמלאכות באמצעות פועלים שאינם יהודים.
4. שלוחי ביה"ד ידאגו לסימון הפירות כקדושים בקדושת שביעית המשווקים מאוצר בית הדין ובהתאם למפורט בנספח ג'.
5. שלוחי ביה"ד ישווקו את פירות אוצר ביה"ד על פי סדר עדיפויות הלכתי של ביה"ד וכמפורט בנספח ד' להסכם זה.
6. בעת שיווק הפירות ליעדי השיווק שנקבעו בהתאם להסכם זה יגבו שלוחי ביה"ד מהציבור הנהנה מהפירות את התמורה המגיעה להם בהתאם להסכם זה וכמפורט בנספח ה' להסכם, כשיובהר למשלמים שהתשלום שיתקבל בעת שיווק הפירות איננו בעבור הפירות - אלא בעבור כיסוי הוצאות בית הדין למילוי התחייבויותיו לשלוחיו בהתאם להסכם זה.

...

נספח ב - הנחיות ביה"ד בנוגע לעיבוד המטעים:

1. זמירה או גיזומים והאבקה שמגמתן הצמחת פירות ייעשו בשינוי בלבד בהתאם להנחיות שיינתנו ע"י ביה"ד בתאום עם המדריכים החקלאים המקומים.
 2. השקיה, דישון, ריסוס ייעשו בהתאם לנדרש.
 3. יש למעט בדילול ולעשות את המינימום ההכרחי על מנת למנוע את הפסד הפירות ומניעת היכולת לשווקן. יש להעדיף דילול בזמן הפריחה ואם אפשר דילול כימי.
- בהמשך הנספח מפורטות המלאכות אותם יש לעשות לפני שנת השמיטה, והנחיות מפורטות לגבי אופן ביצוע מלאכות שניתן לעשותן בשמיטה.

נספח ד - סדר עדיפויות לחלוקת הפירות:

בית הדין מבקש משלוחיו בעלי המטעים לשווק את פירות ההפקר שגדלו במטעים המטופלים ע"י ביה"ד לכל המעוניין בהם⁶ בכפוף להשתתפותו בהוצאות ביה"ד כמפורט בנספח ה', כשאין לגבות מהמעוניינים בפירות מעבר למחירי השוק לפירות מקבילים⁷.

במקרה של כמות מוגבלת של הפירות סדר העדיפויות של ביה"ד הוא להעדיף מוסדות שקונים את הפירות לשימושם, כגון הצבא, ורק לאחר מכן רשתות שיווק וחנויות סיטונאיות, כשביה"ד מבקש להעדיף רשתות וסיטונאים העומדים תחת הכשר.

יש להתנות שכל התחנות בהם עובר הפרי עד לצרכן הסופי יהיו שכירי ביה"ד ושלוחיו, ויש להגיע עמם להסכמי שכר עבור עבודתם בשליחות ביה"ד. במקרים בהם יש עודפי פירות ניתן לשווק את הפירות גם לאזורים בהם חלק גדול מהקונים הינם לא יהודים, ובמקרים של חוסר ברירה ניתן גם לשווק לאזורים לא יהודים (ללא סימון של אוצר בי"ד וקדושת שביעית)⁸.

פירות מאוצר בי"ד לא ישווקו לחו"ל ללא היתר והנחיות מפורטות של ביה"ד⁹. מכיוון שפירות השמיטה הינם הפקר לכל אין אפשרות למנוע מאנשים לבוא ולקטוף את הפירות מהמטע, אלא שביה"ד מתנה קטיף כזה בכך שהקוטפים יקבלו הנחה משלוחי ביה"ד איך ומהיכן לקטוף כדי שלא לגרום נזק לעצים או לפירות שעדיין לא בשלים, וכן שהקוטפים ישתתפו בהוצאות ביה"ד בגובה של 75% ממחירי השוק לפירות האיכותיים ביותר מהסוג הנקטף¹⁰.

6 הרבה בתי דין "מהדרים" לחלק את הפירות רק בתחנות חלוקה, ורק באזורים חרדיים. לענ"ד הידור זה הינו בעייתי ושכרם יוצא בהפסדם, מכיוון שאם בית הדין מונע מחלק מהציבור ליהנות מפירות שביעית הוא פוגע בחובת הפקר הפירות לכל. כל ההיתר לבית הדין לקטוף את הפירות ולהשתלט על היבול נובע מכך שהוא פועל בשם כלל הציבור ולמענו ויד הכל שווה בהם. אמנם אפשר ללמוד על בתי דין אלו סנגוריה אם הם מונעים את הפירות רק מסוחרים ובעלי חנויות שאינם מוכנים לעמוד בדרישות ובתנאים הנדרשים משלוחי בית דין.

7 רוב אוצרות בתי הדין משווקים את תוצרתם במחירים הגבוהים ממחירי השוק גם אם לפעמים הדבר לא ניכר בעליל ויש להשוות למחיר תוצרת באותה איכות ובאותם גדלים, ובמקרים בהם מחלקים את התוצרת ישירות לצרכנים יש להשוות זאת למחירים הסיטונאים ולא למחירים הקמעונאיים, ויש לבדוק אם ביה"ד גובה מהציבור חלק מהתמורה גם באופן עקיף כמו למשל ע"י דרישה לתמיכה ממשלתית שבאה בסופו של דבר מכיסו של הציבור). כאמור לעיל, הדרישה לגבות לא יותר ממחירי השוק מונעת מסחר אסור בפירות.

8 ראה על כך בספרי לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל מוהדורת תשס"א פרקים יד-יז.
9 ראה שם.

10 75% - מתוך הערכה שעלות הקטיף והשיווק מגיעה לשליש, ולכך יש להוסיף עלות מסוימת הכרוכה בכך ששלוחי ביה"ד נדרשים ללוות ולהדריך את הקוטף העצמאי, ולהיות זמינים עבורו במועד שהוא מגיע לקטוף.

נספח ה - התמורה המוסכמת:

1. עבור השכרת כל הציוד, עבור הידע והייעוץ, עבור השימוש במערכות ההשקיה והריסוס, עבור חומרי האריזה, עבור שכירות כלי העבודה, המחסנים המקררים בתי האריזה, עבור ההוצאות הכרוכות בהובלת הפרי וכו' ועבור כל העבודה ושכירת הפועלים לביצוע כל הנחוץ לטיפול במטע ולשיווק פירותיו כולל הסיכומים הנחוצים עם בעלי החנויות - בין לפני השמיטה ובין במהלכה ועד לסיום שיווק כל הפירות - ועבור כל הוצאות המימון עד לתשלום השכר וכיסוי ההוצאות¹¹ - מתחייב ביה"ד לשלם לשלוחיו החקלאים, שיהפכו לקבלנים המבצעים את העבודה מטעמו, את הסכומים הבאים (בחלק מהמקרים נקבע סכום עבור הטיפול במטעים לפי דונם ולאחר מכן סכום עבור הטיפול בקטיף ובשיווק לפי ק"ג פרי, ובחלק אחר נקבע סכום כולל, ובחלק נקבע סכום רק בהתאם לכמות הפירות שתהיה):

2. ההסכם הנ"ל נקבע במו"מ בין נציגי ביה"ד ושלוחיו תוך התחשבות ברמת השכר המקובלת לעובדי המטעים שלוחי ביה"ד, באלטרנטיבות העומדות בפני ביה"ד ובפני שלוחיו¹² ובעלויות הטיפול הראליות בהתאם לטבלאות משרד החקלאות. 3. הסכומים שנקבעו כוללים מרכיבי ביטוח למקרה בו ביה"ד לא יוכל לעמוד בהתחייבויותיו בהתאם להסכם זה, ועל כן סוכם בין הצדדים כי במקרה בו לא יצליחו הקבלנים בעלי המטעים לגבות את התמורה שהוסכם עליה בהסכם זה לא תהיה להם כל תביעה מבית הדין (למרות שאולי היו יכולים להגיע לגביה כזו אם היו עושים את המלאכות כרגיל או אם היו משווקים בשיווק רגיל). 4. כמו"כ, מוסכם בין הצדדים ששלוחי בית הדין ידאגו לכך שתמורת חלוקת הפירות לא יגבה מהצרכנים הסופיים סכום הגבוה יותר ממחירי השוק של פירות מקבילים, וגם בתחילת השיווק לא יגבו קבלני ביה"ד מעבר למחירי השוק (שלוחי ביה"ד ימינו את הפירות על מנת שיגיעו ליעדם באופן מקביל לפירות רגילים¹³).

11 בניגוד לבתי דין שמקפידים לכסות הוצאות ישירות בלבד, נראה שחובת בית הדין לכסות גם שימוש בכלים ובמחסנים של שלוחם לפי תעריפי השכרה, וכן לשלם על הפגישות שהם עושים איתו ודנים איתו ומתייעצים איתו מבקשים את חוות דעתו המקצועית על פי תעריפי ייעוץ, וכן עליהם לשלם את עלויות המימון בהתאם לתעריפים הנהוגים כאשר מאחרים תשלום בחודשים ארוכים.

12 יש לציין שלעולם יהיה לבית הדין זול יותר לשכור את בעל המטע לפעול כשלוח בית הדין על פני כל אדם אחר, וזאת בגלל היכרותו את המטע, והעובדה שמערכות ההשקיה ושאר הציוד הנחוץ לטיפול במטע נמצאים במקום, וגם מכסות המים להשקיה שייכות לו, וללא מערכת ההשקיה (שהיא איננה הפקר בשמיטה) לא יוכל אף אחד לטפל במטע אלא אם כן יפרס מערכת השקיה אלטרנטיבית - דבר שכמובן ייקר מאוד את הטיפול במטע.

13 אי מיון הפירות מאפשר לשלוחי בית הדין לגבות הרבה מעבר למחירי השוק, כאשר בפועל

5. מוסכם בין הצדדים, שלאחר ששלוחי ביה"ד ישלימו את גביית מלוא התמורה המובטחת בהתאם להסכם זה יחולקו שאר הפירות שיוותרו במטע במחירי עלות של הקטיף בלבד. במקרה שלא יהיה ניתן לגבות דמי קטיף בלבד מחשש להכשלה במסחר אסור, או מכיוון שהתחשיב הסופי של ההוצאות וההכנסות לא יסתיים לפני סיום שיווק כל הפירות, מוסכם שאם יתברר שהגביה של שלוחי בית הדין חרגה מעבר למובטח על פי הסכם זה תועבר כל היתרה לצורכי ציבור או צדקה בתאום עם בית הדין.

6. כמו"כ, מוסכם בין הצדדים, שאע"פ שהאחריות והנאמנות על החשבונות הנ"ל תהיה מוטלת על הקבלנים שלוחי בית הדין, הרי שבית הדין יהיה רשאי - אם ירצה בכך - לבקש מהקבלנים פירוט של חשבונותיהם בפני שמאים מוסכמים שיבדקו שקבלני בית הדין גבו בהתאם להסכם ולא מעבר לכך. בכל מקרה, בו לא יבקש זאת בית הדין והדברים לא יובאו בפני שמאים הנ"ל יהיו הקבלנים נאמנים בנאמנות מוחלטת על הגביה והתחשיבים בהתאם למוסכם, ולבית הדין לא תוכל להיות כל תביעה כלפיהם בעבור גביית יתר מעבר להסכם.

ה. עדיפות הערמת אוצר בית דין על הערמת היתר המכירה

פעמים רבות עולה השאלה האם ההערמה של אוצר בית הדין עדיפה על פני ההערמה של היתר המכירה. כאמור, אני מוכן להסכים לכך שגם הסכם אוצר בית הדין יש בו הערמה מסוימת, במיוחד, כאשר לבית הדין אין "גב כלכלי" שיכול לאפשר לו להפוך את בעלי הקרקעות לשכירים גמורים, ולנתק באופן מוחלט את הקשר בין התמורה שהם יקבלו ובין תוצאות שיווק התוצרת¹⁴, וכאשר בסופו של דבר התוצרת משווקת פחות או יותר כרגיל, והחקלאי וכל המעורבים מקבלים תמורה פחות או יותר דומה לתמורה שהם מקבלים בכל שנה רגילה. אלא שבכל אופן יש מספר יתרונות משמעותיים להערמה של "אוצר בית דין" על ההערמה של "היתר המכירה":

נראה כאילו הם גובים מחירים נמוכים, מכיוון שחלק מהפירות הלא ממוינים הינם פירות סוג ב' וג' שמחירים ירוד מאוד, וחלקם הינם קטנים שמחירים אף הוא נמוך מאוד, ולעתים האריות מכילות גם פירות שאין להם כל מחיר, ובשנה רגילה הם נזרקים או משמשים להפרשת תרומות ולמאכל בהמה.

14 בשמיטת תשס"א הייתי שותף לבית דין שהיה לו "גב כלכלי" של תנובה, שערכה מראש הסכמים עם החקלאים, ובהסכמים אלו הובטחה לחקלאים תמורה שאיננה קשורה למחירי השוק. עקב נפילה דרמטית של מחירי השוק בתפוחי האדמה בשנת השמיטה נוצר מצב בו בית הדין שילם לחקלאים הרבה מעבר למה שהוא הצליח לגבות בשווקים. ומכיוון שהמגדלים שחתמו הסכם עם בית הדין ושזרעו את תפוחי האדמה לפני השמיטה סיפקו לבית הדין כמות גדולה של תפוח"א, הפסיד בית הדין (ובמקרה הזה ה"גב הכלכלי" של בית הדין הרבה מיליוני

א. בניגוד להערמה של היתר מכירה המפקיעה את חיובי שנת השמיטה, הרי שההערמה של "אוצר בית דין" הינה הערמה המתמודדת עם קיום מצוות השמיטה.

ב. משמעות הדבר היא שלכל אורך שנת השמיטה יש קשר רצוף ומתמשך בין בית הדין לחקלאים שלוחי בית הדין, כאשר הן החקלאים והן בית הדין מתמודדים עם שאלות הלכתיות הנוגעות למותר ולאסור מבחינת הטיפולים הנדרשים לאורך תקופת הגידול, לפנייה ולאחריה, ולאחר מכן עולות שאלות הנוגעות לטיפול בפירות ולשיווקם ולשמירה על קדושתם ולחובת הפקר הפירות.

ג. אין ספק שבניגוד לדרך של "היתר המכירה" - בדרך של "אוצר בית דין" החקלאי מרגיש שהוא איננו בעל הבית עצמאי כבכל שנה, וגם אם במתכונת של הסכם אוצר בית דין ללא גב כלכלי הוא לא מרגיש כשכיר גמור - אבל בוודאי הוא גם לא מרגיש כבעל הבית יחיד, כאשר לכל פעולה הוא צריך לקבל אישור מבית הדין, וכל דבר צריך להיות נידון בפני בית הדין, והוא צריך לשתף את בית הדין בפירוט הוצאותיו והכנסותיו ובמאזניו, והוא לא יכול לשווק את הפירות באופן חופשי לאן שהוא רוצה, ואפילו הכיתוב על האריזות מוכתב על ידי בית הדין ועוד, באופן שאין ספק שהדבר פוגע בהרגשת היותו בעל הבית גמור ויחיד על המטעים שלו. וזו היא אחת המטרות היותר חשובות של שנת השמיטה שבעל הקרקע ירגיש שהוא לא בעל הבית, "כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי", והפירות אינן שלו אלא הם מופקרים לטובת הציבור כולו.

ד. הסכם אוצר בית הדין הינו הסכם פשוט שאין כל בעיה לגבי חלותו ותוקפו, ובדומה למכירת חמץ שאין קושי הלכתי או משפטי לערוך הסכם שיעביר את החמץ לבעלות הגוי. לעומת זאת, הסכם מכירת הקרקעות הינו הסכם מסובך מבחינה הלכתית ומשפטית, ויש ספק גדול מאוד אם ההסכמים וההרשאות והקניינים שעושים אכן מצליחים לגרום לכך שהקרקעות אכן עוברות לבעלותו של הגוי¹⁵.

15 הרחבתי בנושא זה בעבר על גבי מספר במות. מי שמצוי בפרטי הפעולות שנעשות לצורך מכירת הקרקעות יודע שקשה מאוד להחתיים את כל בעלי הזכויות על הקרקע, וספק אם בכלל ניתן למכור את אדמת ישראל לגוי ואם מותר ואפשר לנתק לחלוטין את מדינת ישראל מבעלותה על אדמותיה. ואמנם ב"ה בשמיטה שעברה פעלנו באופן ששיפר מאוד את תוקף המכירה - הן מבחינת הפעולות מול בעלי האדמות והן מבחינת נוסח המכירה ואופן ביצועה, אך עדיין ביצוע מכירת הקרקעות מסובך ומורכב עשרת מונים מאשר ביצוע הסכם אוצר בית דין, והרבה יותר קל להיכשל בביצוע מכירת הקרקעות מאשר בחתימת הסכם אוצר בית דין, וזאת בנוסף לכך שבניגוד למכירת קרקעות לגוי הסכם אוצר בית דין אין בו שום בעיה או הגבלה הלכתית.

ו. מחירי שוק

אחד הדרישות בהסכם אוצר בית הדין מחייב את שלוחי בית הדין לגבות מהציבור תשלום עבור הוצאותיהם בסכום מקביל למחירי השוק לפירות מקבילים. לכאורה היה ראוי שבית הדין ייקבע מחיר אחד לפירות שברשותו, מחיר שהינו סכום ההוצאות הכללי של בית הדין מחולק בכמות הפירות, בלי קשר למחיר השוק הן למעלה והן למטה. אלא שמלבד הקושי לדעת מראש את סכום כל ההוצאות ואת כמות כל הפירות שברשות בית הדין, קיימים במתווה זה שני חסרונות נוספים:

א. באופן כזה סביר להניח שתהיינה תקופות בהן מחירי הפירות המחולקים ע"י בית הדין יהיו גבוהים ממחירי השוק, ותקופות אחרות בהן מחירי בית הדין יהיו נמוכים ממחירי השוק. כאשר המחירים יהיו גבוהים ממחירי השוק יש חשש שאנשים יעדיפו תוצרת זולה יותר ואילו תוצרת בית הדין תישאר ללא דורש כך שבית הדין לא יוכל לגבות את הוצאותיו והפירות שבקדושת שביעית יופסדו¹⁶, ואילו כאשר המחירים יהיו זולים יותר ממחירי השוק יש חשש שאנשים ינצלו זאת למסחר אסור בפירות שביעית ויספסרו בפירות השביעית - יקבלו אותם בזול וימכרו אותם ביוקר.

ב. קביעת המחירים על ידי בית הדין גוררת בדרך כלל את המחירים כלפי מעלה, כי בית הדין חייב להתחשב במלוא ההוצאות ובמלוא העלויות ולתת שכר לשכירי בעין יפה, וכשיש הבדל בין עלויות מקום אחד לשני הוא קובע מחיר מקסימלי בהתחשב בעלויות הגבוהות יותר. בפועל הניסיון מוכיח שמחיר השוק יהיה בדרך כלל נמוך יותר ממה שבית הדין ייקבע¹⁷.

ז. פירות שביעית למי שלא ישמרו קדושת שביעית

בעיה נוספת הקיימת בשיווק פירות שביעית ברשתות השיווק היא החשש שרבים מהקונים במקום לא יקפידו על שמירת קדושת שביעית בפירות. האם יש איסור למסור פירות שביעית למי שלא יקפידו על קדושת הפירות? האם יש בכך משום איסור "לפני עוור לא תתן מכשול"? הפגיעה בקדושת הפירות תיתכן בשתי דרכים: האחת - אם הפירות ישמשו לסחורה במקום לאכילה, והשניה - אם בעלי הפירות יפסידו את הפירות הראויים לאכילה. והנה, החשש לפגיעה כזו גם ע"י קונים שאינם שומרי מצוות הינו קטן - רובם המוחלט של הצרכנים קונים את הפירות בחנות על מנת לאוכלם, לא על מנת לסחור בהם ולא על מנת לאבדם ולהפסידם. אמנם יש להניח שאנשים שאינם שומרי מצוות לא ייעדו כלי לשמירת השאריות הראויות למאכל והם יזרקו אותם לאשפה, אך בדרך כלל אנשים לא זורקים ומאבדים פירות שעדיין ראויים לאכילה אלא רק

16 ראה לעיל הערה 14.

17 ראה את הערת הסיום למאמר - הערה 24.

שאריות שכבר נמאסו, למשל בגלל שמישהו כבר נגס בהם, וספק רב אם יש חיוב לשמור על קדושת פירות כאלו ולהימנע מלהשליכם לאשפה. ואמנם חלק מהפוסקים סברו שאין איסור על מסירת פירות שביעית גם למי שחשוד שלא ישמור על קדושתם, ולדעתם יש להימנע רק מלמכור לו פירות שסביר להניח שהוא יסחור בהם – דהיינו כמות גדולה של פירות שיש להם חיי מדף ארוכים¹⁸. אלא שיש גם פוסקים שסברו שיש להימנע מלתת פירות שביעית לחשודים שלא לשמור על קדושתם, כי יש בכך משום "לפני עוור לא תתן מכשול"¹⁹.

יתכן ויסוד המחלוקת מצוי כבר בתוספתא שביעית שם מצינו לכאורה שתי ברייתות סותרות בנושא זה: בפרק ד הל' ה נפסק: "אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית, אחד זרעים הנאכלים ואחד זרעים שאינם נאכלים". ואילו בפרק ו הל' כ נפסק: "אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית, אלא מזון שלוש סעודות בלבד. במה דברים אמורים בדבר המתקיים, אבל בדבר שאין מתקיים אפילו מאה סעודות מותר". מההלכה הראשונה משמע שאסור למכור לחשוד פירות שביעית באופן מוחלט, ואילו מההלכה השניה משמע שהאיסור הוא רק בדבר המתקיים וכשמכור כמות גדולה. אלא שאם באנו לישוב בין שתי הברייתות נראה שקל יותר לישוב אליבא דהמתירים למסור פירות לחשודים, ושליבא דידם ניתן לומר אחת משתיים: או שהברייתא השניה מפרשת את האיסור שבברייתא הראשונה ומצמצמת אותו רק לדבר המתקיים ולכמות מעבר לשלוש סעודות, או שהברייתא הראשונה מדברת על זרעים המיועדים לזריעה, ולחשוד לזרוע בשביעית אסור למכור גם זרעים נאכלים שיש מקום לתלות שאולי הוא מייעד אותם לאכילה ולא לזריעה, לעומת זאת הברייתא השניה מדברת על פירות המיועדים לאכילה, והיא אוסרת רק פירות כאלו שיש חשש שהחשוד יעשה איתם סחורה, אך אם אין חשש לסחורה אין כל איסור ואין לחשוש משום אי שמירת קדושת הפירות. יש לציין שהמשנה בפרק ה משנה ח קובעת שמותר למכור לחשוד "פירות אפילו בשעת הזרע", כלומר גם במקרה שיש חשש שהוא ישתמש בפירות לזריעה, ושלא כדברי הברייתא.

הרמב"ם בפרק ח הל' י מביא רק את האיסור למסור דמי שביעית לעם הארץ, והוא לא מזכיר כל איסור על מסירת פירות שביעית, וז"ל: "כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן כך אסור ליקח מעם הארץ, לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, ואפילו כל שהוא, שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית". כלומר, החשש הוא שעם הארץ ישתמש בכסף זה לצרכיו ולא ייקח בו רק מאכל ומשתה ויאכל אותם בקדושת שביעית, אך לא מצינו איסור גורף על מסירת פירות שביעית לעם הארץ, כי מן הסתם גם ע"ה משתמש בפירות לאכילה.

גם אם נחשוש לדעת הסבורים שיש במסירת פירות שביעית ברשתות השיווק משום חשש לפני עיוור, במקרה שהפירות מחולקים ע"י אוצר בית הדין נראה שאין

18 ראה שבת הארץ פרק ח הלכה טז הערה 6.

19 ראה שם הערות 7-8.

כל מקום למנוע מחלק מהציבור את השימוש בפירות אלו, כי הפקר הפירות בשמיטה הינו הפקר לכולם, ולא מצינו שמותר למנוע אנשים שחשודים על זלזול בקדושת הפירות מלקטוף פירות במטעים המופקרים. אשר על כן (וכנ"ל בהע' 6) בית הדין מחויב להקפיד על הפקר הפירות לכל, וכל מי שרשאי ללקוט פירות בשדה רשאי גם לקבל פירות מאוצר בית הדין בכפוף להשתתפות בהוצאות בית הדין, ולכן בית הדין איננו רשאי למנוע מחשודים שלא לשמור על קדושת הפירות מלקבל פירות מאוצר בית הדין. דהיינו, כל הדיון בשאלה האם יש איסור על מסירת פירות שביעית למי שחשודים שלא לנהוג בהם קדושה נוגע רק לפירות שהגיעו לידי יהודי שמחויב כעת בשמירת קדושת הפירות, אך כל עוד הפירות הינן ברשות בית הדין הרי שאי אפשר למנועם מכל אחד שרשאי היה ללקוט אותם במטע, מבלי לפגוע בחובת הפקר הפירות.

גם מבחינת איסור "לפני עיוור לא תתן מכשול" האיסור נוגע רק למכירת דברים אסורים או לכל היותר דברים שקרוב לוודאי שיעשו בהם איסור, אך לא מצינו איסור למכור מוצרים כשרים ומותרים רק מחשש שמא מישהו יעשה איתם איסור, ולכן מותר למכור מוצרים המיועדים לבישול גם לאדם שאינו שומר שבת אע"פ שייתכן והוא יבשל אותם בשבת, ומותר למכור בשר גם אם יש חשש שהקונה יבשל אותו עם חמאה, או למכור גלידה חלבית שעלולים לאוכלה בארוחה בשרית, ואפילו לא מצינו איסור על מכירת כבד לרבים שסיכוי גדול שהם יטגנו אותו במחבת ללא הכשרה בצליה על האש קודם לכן. והוא הדין שאין איסור לשווק פירות שביעית גם למי שיש חשש שאולי לא ישמור על קדושתם.

עוד יש לצרף כאן את דברי החזון איש הכותב על המשניות הקובעות שאין איסור למכור לחשודים על השביעית דברים שאין ודאות שישתמשו בהם לאיסור, למשל (ה), ו"זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור לאסור ולהיתר מותר", את הדברים הבאים (שביעית יב, ט): "ונראה שהא דהקלו חכמים בספק, אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עיוור, והיה ראוי להחמיר בספקות, משום שאם באנו להחמיר בספקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלוש מעצמנו ומהם, והם רק ע"ה וחייבין אנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכל שכן לא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברים על "לא תשנא" ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באים להציל אותם ממנו... והלכך שקלו חכמים בפלס... שלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו"... לפי דבריו אין כל טעם לעשות פעולה במגמה למנוע מכשול - כאשר פעולה זו עצמה עלולה לגרום למכשולים גדולים עוד יותר. לכן לא ניתן להפלות ולאסור על חלק מהציבור מלהנות מפירות בקדושת שביעית. בכל אופן ברור שאין כל הצדקה להפקיע את קיום מצוות השביעית ע"י היתר המכירה על כל ספקותיו ובעיותיו רק כדי למנוע ספק מכשול של אי שמירת קדושת הפירות ע"י יהודים שאינם שומרי מצוות שהפירות יגיעו אליהם.

ה. מסירת פירות שביעית לנכרים

חובת שמירת קדושת פירות שביעית אוסרת בין השאר להאכיל אותם לגוי, וכפי שנקבע במפורש בתוספתא שביעית פרק ה הל' כא²⁰, וכפי שפסק בעקבות זאת הרמב"ם בפרק ה מהלכות שמיטה ויובל הל' יג²¹. השאלה היא האם האכלה של גוי היא פגיעה בקדושת הפירות והדבר נחשב מעין הפסד פירות שביעית בידיים, או שמא האיסור הוא בגלל שיעודם המקורי והעיקרי של פירות שביעית הוא ליהודים כיוון שהם נחשבים 'אביוני עמך' בשביעית, ולא הגוי שלו אין איסור לזרוע ולשתול בשמיטה. הנפקא מינה תהיה האם בכל תנאי ובכל מצב אין להאכיל לא יהודי פירות בקדושת שביעית כי יש בכך משום הפסד הפירות, או שבמקרים בהם אין במסירתם לנכרי משום פגיעה ב'אביוני עמך' הדבר יהיה מותר.

והנה מצינו שבהמשך אותה הלכה פוסק הרמב"ם שיש מקרים בהם מותר להאכיל גם לא יהודי בפירות שביעית: "ואם היה שכיר שבת או שכיר שנה או שכיר חדש או שקצץ מזונותיו עליו הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו, ומאכילין את האכסניא פירות שביעית". ועיי"ש במהרי"ק ובחזו"א שמדובר בלא יהודים - הן במקרה השכיר והן במקרה האכסניא שהיא צבא המלך, וכ"כ גם ה"חסדי דוד" בפירושו לתוספתא ובפאה"ש בית ישראל כ"ד ס"ק נח. מכאן שהאכלת נכרים איננה נחשבת להפסד הפירות, ולפי זה יתכן שאין כל איסור לתת פירות שביעית לנכרים גם במקרה שקיימים עודפי פירות מעבר לצרכותם של היהודים, כך שמכירתם לגויים רק מקלה על יושבי הארץ שדחוקים מאוד בפרנסתם בשנת השמיטה. כיוצא בזה סביר לומר שאין איסור שגויים יאכלו מפירות אלו אם האפשרות לחלקם ליהודים הינה באמצעות רשתות שיווק בהם קונים גם לא יהודים, שהרי אם נמנע מלחלק את הפירות בקדושת שביעית ברשתות שיווק בהם קונים גם גוים המשמעות תהיה שגם ליהודים לא יהיו פירות בקדושת שביעית. למעשה גם מפסוקי התורה משמע שאין איסור מוחלט לתת ללא יהודים פירות בקדושת שביעית, שהרי התורה אומרת "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך", ועל המילים ולשכירך ולתושבך כותב רש"י אף הגויים, וזאת בעקבות הספרא שפרש "ולשכירך מן הגוי, ולתושבך מן הגוי, הגרים עמך לרבות את האכסניא". וכן הייתה דעת בעל ערוך השולחן (שמיטה ויובל כד ד): "ואין מאכילין לא את הגוי ולא את השכיר פירות שביעית... ולכאורה הא זהו נגד הפסוק 'לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך'! ונלע"ד דלאו משום שיש איסור להאכיל לגוי פירות שביעית, אלא דהכי פירושו, דהנה לפרוע חוב מדמי שביעית אסור דזהו כמו לסחורה... ואין מאכילין את הגוי כשאתה חייב להאכילו שזהו כפורע חוב..."

גם מהתוספתא והירושלמי הדנים בשאלה אם הפקר המופקר רק לישראל הינו הפקר ופטור מתרומות ומעשרות, או שבעינין שההפקר יהיה לכל כמו בשמיטה -

20 ואין מאכילין לא את הגוי ולא את השכיר פירות שביעית.

21 ואין מאכילין אותן לא לגוי ולא לשכיר.

משמע שבשמיטה ההפקר הינו לכולם, כולל גם לגויים²². ואם אמנם כך, הרי שיש מקום לחלק בין פירות שהגיעו לידי יהודי, שלגביהם יש מקום לדון באלו מקרים ובאלו תנאים מותר להאכילן לנכרים, ובין מקרה של פירות שנמצאים עדיין באוצר בית הדין שעל בית הדין ליעד אותם לכל מי שרשאי ללוקטם בשדה, וממילא אין כל מקום לאסור לחלקם גם ללא יהודים, שהרי אותם לא יהודים רשאים היו לבוא וללקוט פירות אלו בשדה.

אלא שעדיין עלינו ליישב את דברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פרק ד הל' ה שכתב "עירות ארץ ישראל הסמוכות לספר מושיבים עליהם נאמן כדי שלא יפוצו גוים ויבזו פירות שביעית". משמע שהפקר פירות שביעית לא נועד לגויים! אלא שהרמב"ם התיר להושיב נאמן רק בעירות הסמוכות לספר, שם יש חשש שהגויים ישתלטו על שדות היהודים וכבשו אותם, ורק כדי למנוע שהגויים יבואו ויבזו פירות שביעית, כלומר ינצלו את הפקר הפירות על מנת לבזו את כל הפירות ולא להסתפק בלקיטת כמות ביתית סבירה²³.

22 ראה פירוש הרא"ש מסכת פאה ריש פרק ו.

23 וראה בדרך אמונה (פרק ד הלכה ל) שנדחק לומר שהרמב"ם מדבר רק על עירות הסמוכות לספר משום שרק שם היו מצויים גויים, אולם אם יש מקומות שאינם סמוכים לספר והגויים מצויים שם מותר לשים גם בהם נאמן שישמור שהגויים לא ילקטו מהשדה (והוא איננו מתייחס לעובדה שהרמב"ם משתמש בביטוי לבזו פירות שביעית, ולדעתו הרמב"ם מתיר להעמיד נאמן למנוע מגוי לקחת פירות שביעית אף אם הוא לוקח במידה לצורך מאכלו בלבד). ועוד כתב שם בשם החזו"א "ואע"ג דפירות שביעית הפקר גם לגויים מ"מ מותר למנועם כדי שלא להפסיד לישראל, וגם שאסור להאכיל פירות שביעית לגוי". את הנימוק הראשון ניתן אולי להבין שיש עדיפות לאכילת פירות שביעית ע"י יהודים שרק הם נכללים בשביעית בגדר "אביוני עמך", ולכן אין בכך איסור שמירת השדה ופגיעה בחובת ההפקר, אך הנימוק השני לא ברור כלל, שהרי גם אם אסור ליהודי להאכיל מפירות שביעית לגוי - כיצד ניתן למנוע את הגוי מלקוט בעצמו בשדה הפקר שמופקרת מהתורה גם לוי ודוק שלפי ההסבר הראשון שההיתר למונעם זה כדי שלא להפסיד לישראל, לכאורה אם המציאות היא שדווקא הימנעות מלתת לגויים היא זו שתגרום הפסד לבית הדין ולישראל הרי שאין כל היתר למנוע אותם מלאכול פירות שביעית. ושם ב'ביאור הלכה' על הלכה כד מסיק הר"ח קנייבסקי שאע"פ שפירות שביעית הינן הפקר גם לגויים מותר להעמיד שומר מפני גויים, ומביא בשם החזו"א שמשמעות הפקר היא רק שאם הגוי אכל הוא לא צריך לשלם על כך. ועיי"ש שהרח"ק הקשה עליו תבילי קושיות, אך נראה שתירוצו שלו דחוק עוד יותר, שכתב שהפירות הם הפקר לגוי אך הגוי חייב לשמור על קדושתם בכך שיאכילם לישראל, וכיצ"ב כתב דבר תימה שהפירות הינן הפקר גם לבהמה בתנאי שהבהמה תאסוף את הפירות ותאכיל לישראל, אבל כיון שהן הגוי והן הבהמה לוקחים את הפירות לעצמם וזה נחשב להפסד הפירות הרי שמוותר למונעם. אמנם אם הבהמה כבר הגיעה לאכול תחת התאנה - אסור למנוע ממנה, כי על כך יש לימוד מיוחד מהפסוק.

סיכום

בית הדין המטפל בפירות בקדושת שביעית רשאי לחלק פירות אלו גם באמצעות רשתות שיווק בהם קונים גם חשודים שלא לשמור על קדושת שביעית וגם לא יהודים, ובתנאי שיערוך הסכם עם רשת השיווק שיגדיר את גובה הוצאותיה ושכרה על טיפולה בחלוקת הפירות, ובתנאי שהפירות יסומנו כפירות בקדושת שביעית ויובהר שהתשלום איננו עבור הפירות אלא עבור כיסוי הוצאות בית הדין²⁴.

24 בשמיטת תשמ"ז עלתה שאלה זו בפני הגר"ש אלישיב זצ"ל שהורה לנו להעדיף חלוקת פירות שביעית ברשת שיווק על פני חלוקתם באמצעות חנויות שמיטה – אם ברשת השיווק פערי התינוך קטנים יותר מאשר בחנויות השמיטה. יש לציין שבשמיטה זו עד כה התמורה הנגבית עבור הירקות בקדושת שביעית המחולקים לציבור ברשת השיווק של רמי לוי בגוש עציון נמוכים בהרבה מאשר התמורה הנגבית בעד אותם ירקות בחנויות שמיטה של אוצרות בית הדין השונים או תחנות החלוקה, וגם המעיינים במחירוניהם שמוציאים ב"אוצר הארץ" לירקות בקדושת שביעית יוכח לדעת שדווקא ברשת השיווק גובים הרבה פחות מאשר המחיר הנקבע ע"י בית הדין – דבר שמחזק את כל הנאמר לעיל.

וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אֲרֻצְךָ וְאָסַפְתָּ אֹת־תְּבוּאָתָהּ, וְהִשְׁבִּיעַתָּ תְּשֻׁמְטָנָהּ וְנִטְשָׁתָהּ וְאָכְלוּ אַבְיָנֵי עַמְּךָ וְיִתְּרָם תֹּאכַל חֵיט הַשָּׂדֶה... שְׁלֹשׁ רְגָלִים תַּחַג לִי בַשָּׁנָה. אֶת־חֵג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת כֶּאֱשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד הַדָּשׁ הָאָבִיב כִּי בּוֹ יֵצְאָתָּ מִמִּצְרָיִם וְלֹא יֵרְאוּ פָּנַי רִיקָם (שמות יג, י-טו).

נראה הא דאמר למועד חודש האביב... עניינו שאפילו בשנה שביעית לא תיעקר שבת. ועל זה קאי נמי שלוש רגלים – שלא יעקרו הרגלים ממקומם. שלא תאמר כיון שאין בו זריעה, ואין בו אביב שהוא זמן הפסח, ואין בו קצירה שהוא בחג הקציר, ואין בו אסיפה שהוא בחג האסיף, יעקרו הרגלים ממקומם – על זה הזהיר שבמועד, דהיינו זמן האביב בשאר השנים, וכן בזמן הקציר והאסיפה בשאר השנים, תשמרו אותו אפילו בשביעית אעפ"י שאין בו אביב וקצירה ואסיפה.

(פנים יפות לבעל ההפלאה שמות כג)